

Д-р Лука Луців.

Зрештою, А.

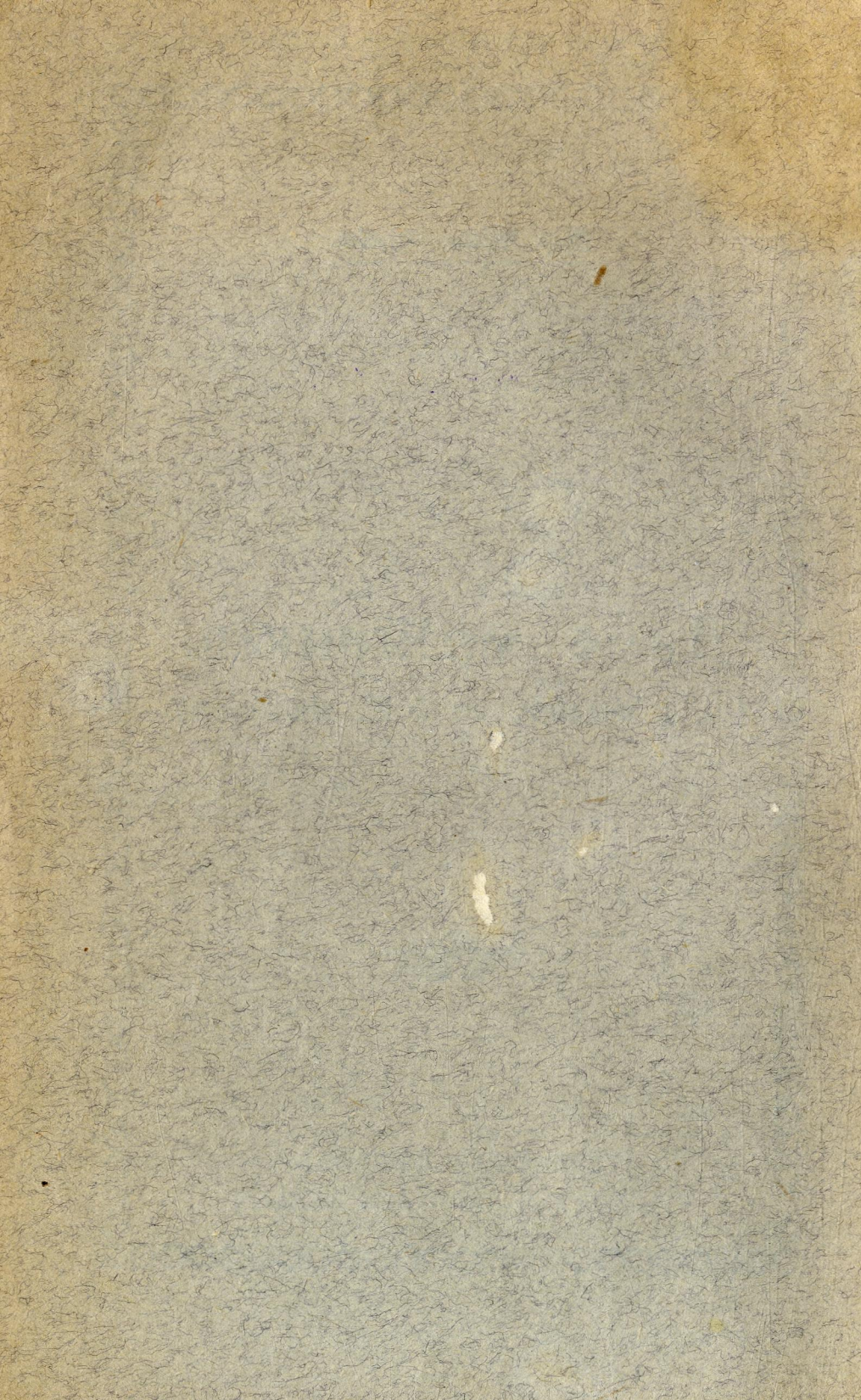
Двоє мрійників.

(О. Кобилянська й Є. Яковзен).

ТЕРНОПІЛЬ — ЛЬВІВ 1930.

З друкарні А. Салевича Тернопіль, Міцкевича 9.

16
10

Д-р Лука Луців.

Двоє мрійників.

(О. Кобилянська й Є. Якобзен).

ТЕРНОПІЛЬ — ЛЬВІВ 1930.

З друкарні А. Салевича Тернопіль, Міцкевича 9.

don

Високоважаєному Панові Директо-
рові Адольфові Покорному, Світлому
Учительському Зборові та Пильним Уче-
ницям Учительської Семинарії в Сокалі
на спомин спільної праці
АВТОР.

(Відбитка із „Літературно-Наукового Вістника“, 1930., річник
XXIX., том CIV.)

Єнс Петер Якобзен.

Єнс Петер Якобзен майже незнаний нашій читаючій публиці. Із його творів перекладено всього тільки дві новельки;¹⁾ одначе часто згадується данського письменника в початкових творах О. Кобилянської або в рецензіях і критичних працях про авторку „Царівни“.²⁾ Говорячи про „літературне оточення“, часто заявляли критики, що Кобилянська розвивалася під впливом німецької та скандинавської літератури і вказували на Ніцше, Ібзена та Якобзена. Та такі голіські заяви не причинюються до пізнання й оцінки творчого шляху нашої письменниці; без значіння є вони й для зясування тих зв'язків, які лучили й лучать наше письменство з західноєвропейськими літературами. Тут потрібні висновки, оперті на спеціальних працях, бо тільки вони не будуть голословними твердженнями.

Є. П. Якобзен (1847-1885) належить до тих письменників (Андерсен, Бернзон, Ібзен, Гарборг, Стріндберг, Гамсун, Лягерлеф), які здобули європейську славу для своїх „скандинавських літератур“. І. Франко писав на сторінках „ЛНВістника“ (1899., т. V.), що їхні твори здобули собі „поважне, майже пануюче місце“ в тогочасній Європі, і з нехиттю стверджував, що навіть „антисуспільні ідеї, висловлені в їх писаннях, робляться необхідними приналежностями духового умеблювання в головах європейських „модерністів“. Отой буйний індивідуалізм скандинавців поширювався не тому, як про те думав І. Франко, що за ним стояв популярний тоді критик Ю. Брандес; останні десятиліття минулого віку, се панування ідей Ніцше, який став представником напряду, що то пословам Вайгінгера („Ф. Ніцше...“ ст. 28) появляється в історії культури як реакція проти одностороннього й пересадного культу товпи, проти отого большевицького „рівнання на найнижче“.

Якобзен уродився в маленькому містечку Ютляндії

¹⁾ „Тут повинні би рожі стояти“, пер. О. Кобилянська (Буковина, 1896. і „Українська Хата“ 1911.); „Пані Фенс“, пер. О. Маковей („Літер. Наук. Вістник“, 1898).

²⁾ Якобзен згаданий у гуморесці „Він і вона“ (1892) і в „Царівни“ (1895) — ширше про се пізніше. Всі критики тільки повторювали за автобіографією авторки, що на неї „впливав“ автор „Марії Груббе“; основніше пише про се П. Филипович („Життя і Революція“, 1928, II) — хоч і він, як сам признається, не вичерпує теми.

й дуже любив мрійливе море та монотонну рівнину рідної околиці, якої не могли йому заступити розкішний Прованс, ані чудова Італія. Зростав під материним впливом, бо батько, практичний купець, не мав зрозуміння для синових мрій. Писати вірші почав у двадцятому році життя, в рік пізніше опинився на університеті в Копенгазі. Вірші сі, видруковані щойно по його смерті, недавно появилися в німецькій перекладі.¹⁾ Отсі молодечі поезії дуже характеристичні для пізнання пізнішого прозаїка, автора „Нільса Ліне“, що саме тоді студіював та перекладом ширив ідеї Дарвіна. В „дуже важнім вірші“, як сам зазначає в дописці, під заг. „Молитва“, заявляє молодий поет, що ще в дитинстві, йдучи спати, просив Бога, щоби йому зіслав всесильність. Як двадцятилітній юнак, бачить, що „тугу за силою“, оту „всесильність“ може досягнути тільки в країні мрій, та не так, як його великий земляк, король казок Андерсен.²⁾ Якобсен, подібно, як і Ніцше, „не звик відрізняти ідеалу від дійсности“ (Вайгінгер), та як позитивіст і дарвініст велить своїм героям дуже часто розбивати пусті надії й стояти віч-на-віч із грізною життєвою конечністю. Та й самому Якобсенові не щадило життя смутку й терпіння. Вже 1872 року, раз після першого успіху по написанні довшого оповідання „Могенс“, Якобсен, шукаючи за рослинами для ботанічних студій, перестудився і попав у тяжку грудну недугу, яка скінчилася щойно з його смертю. Вся його творчість, дві повісті й кілька новель — се змагання людини засудженої на смерть неблаганим суддею. Не змогли виїзди до Італії, безуспішними остали творчі замисли поета, хоч і здобув він собі двома повістями більшу славу, ніж інші десятками.

Сам письменник дав згущену характеристику своїх героїв в автокритиці своєї молодечої ліричної поеми „Гервертові пісні“. Героем поеми, по думці Якобсена, є здібний, з поетичним талантом юнак, якого мати вводить у країну поезії. Мрійливість тягне його до змисловости; в тім стрічає на своєму шляху прекрасну дівчину і знаходить взаємність та душевна пустота мститься на ньому: „він не має настільки життєвого змісту, що-

¹⁾ „Jens Peter Jacobsen sämtliche Werke“. Im Insel Verlag, Leipzig.

²⁾ Читajući отсі вірші із 1867-8 років, не хочеться вірити, що се писано перед Заратустрою й „Жаждою панування“, бо стрічаємо тут такі вислови, що виглядають на цитати з Ніцше: „das Sehnen nach Macht“; „Almacht habe ich vom Allmächtigen verlangt“; „Bin ich ein Fremder hier unten, nicht für die Erde geboren?“ „O, hätte ich Macht wie Willen“... і т. д. „Жажду сили“ стрічаємо щойно в третім періоді ніцшевської філософії (1882-1888), — коли Якобсен нічого не писав. Повищі схожості, які всеж таки далекі від двох основних думок Ніцше про надлюдину та про „вічний поворот“ — треба пояснити спільним для обох авторів джерелом — навчанням Дарвіна про боротьбу за існування, в якій перемагає сильніший.

би виповнити життя". Любов додає йому сили покинути на якийсь час любовку, щоби знайти життєву ціль. Повернувши, застає кохану за іншим, кидається в вир життя й гине.

Такими мрійниками, що бажають великого, є всі герої нашого письменника. Всі вони є поетами, малярами, артистами, або жінками, що мріють про римських тріумфаторів. Марія Груbbe дрожить на саму згадку, що їй, шіснацятилітній дівчині приходить жити без сильного зворушення:

„Один день подібний до другого! — Нічого, нічого-гісінко нема такого, чим можна би тішитися. Чи так має йти далі?“

Могенс, поет, хоч не написав ані рядка, цілими днями приглядається бігові хмар і прислухується шумові моря та залюблюється в кожній стрічній дівчині. Його Каміля гине в часі пожару, Лявру покидає, бо „має досить її краси, бо знає її голос і всі рухи напам'ять, бо не цікавлять його вже ні її дурощі, ані хитрість“ — і щойно з Торою знаходить щастя в подружжі, яким і кінчиться ця новела. Се єдина щаслива розв'язка в Якобзена, хоч щастя й тут не находимо, бо саме в сім „щасливім“ місці вривається оповідання. Німецький критик Ганс Бетге¹⁾ добачує вже в „Могенсі“ всі прикмети Якобзенової творчости: чисто малярські описи природи і річей та мозаїкову композицію творів, майже змислову плястику вислову, делікатний, багатий в подробиці малюнок складних душевних станів, імпресіоністичний, різбарсько-малярський стиль та райдужність красок у змальовуванні туги й оп'яніння.

Чисто плястично, а не драматично збудована й найбільша та найліпша Якобзенова повість „Марія Груbbe“, до якої тему взяв автор із половини бурхливого 17. віку, простудіювавши докладно по музеях і бібліотеках усе, що тільки можна було знайти. Марія могла вільно жити тільки в мріях, бо батькова суворість і буденна монотонність тільки на се позволяла. Та ось війна дала можливість молодій шіснацятилітній дівчині побачити дійсного, а не казкового тільки героя. Дівчина йде за голосом пристрасти й не боїться крадьки відвідати свого вибранця, який саме тоді вмирає в агонії. „Нагло життя відмінилося, з'явилося на світі ще щось інше побіч буденщини; було отже дійсно щось, за чим можна було тужити цілою душею; життя було багате, промінно багате“.

Героїня цілим своїм еством старається втекти від

¹⁾ Hans Bethge: „Jens Peter Jacobsen“, bei Axel Junker, Berlin, 1920; при сій нагоді дякую п. др. К. Чеховичеві за ласкаву поміч у вишукуванні потрібних книжок.

сірого будня, хоч ждуть її великі перешкоди. Стає жінкою королівського сина Ульрика Фридриха. Та й він старається втекти від сірої буденщини: „Вічно тут жити, на тому малому, нудному дворі, старітися, дістати гостець у ногах... і вмерти... ось блискучий життєвий шлях! А там в Іспанії саме тепер кипить війна, можна здобути славу, можна жити дійсним життям“.

Марія не жде добра від подорожі чоловіка, вона ще не зжилася з ним, тож сподівається нещастя. Прийшло воно після чотирнадцятимісячної розлуки. Вона починає ненавидіти чоловіка, який по повероті дивиться на неї немов на свої меблі, її любов уважає своїм правом. Се не дружина для Марії Груббе, се не вимріяний товариш життя і пан над обставинами та над самим собою, бо „воля чоловіка є його раєм“, тільки він повинен уміти сотворити собі його. Марія розводиться із королівським сином, хоч той гине за нею. Вона бажає собі такого напруженого життя, якеб її або упокорило або прославило; вона прагне стопитися в журі, або згоріти з радості.

В часі подорожі за кордон бачить Марія, як відважно перемагає Шті Гер її сороміцьких напасників. „Дикість, яку Шті Гер показав при сій нагоді, мала могутній, дивний вплив на Марію; коли вона вночі клалася на подушку, сказала сама до себе, що його любить“. Та по році приходить розчарування, бо пізнає, що й він є з „хлопською, мужицькою¹⁾ душею“, є тільки мізерним плазуном — хробаком, який дозволяє топтати по собі, не колючи навіть нікого. „Як би, ти, знав, як сильно я в тебе вірила! За що я тебе мала! За сильного, великого й сильного, а тиждень є такою слабиною! Я вважала дрібничку — силою, жалюгідний твій сумнів — відважною надією й гордістю. Деж твоя гордість, Шті?“

Автор змальовує оті високі полети своєї героїні тільки на те, щоби показати нам пізніше, як насміялося собі з неї життя. Марія вийшла заміж за старого, нудного багача й прожила з ним цілих шіснацять літ. Побачивши випадком свого здорового, молодого візника, рішається „ще раз заграти молодечу гру“, хоч „уже майже стара“. Пані дідичка цікавиться, чи отой слуга, що то по собачому слухає з невільничим страхом, відважиться любитися з нею. Колиж переконалася, що Зерен Зерензен у хвилині пристрасного захоплення говорить до неї, мов Заратустра до своїх учеників („він повинен наказувати, а вона має слухати; він має давати, а вона брати, бож він є чоловік, а вона тільки жінка!“) — кидає все і вті-

¹⁾ Немов „мужик“ Богдан Олесь у „Через кладку“ О. Кобилянської; подрібні аналітичні зіставлення матимуть місце в особній розвідці.

кає (поміщиця і пані радникова!) зі своїм візником у світ та живе з ним аж до його смерти. Колишня жінка королівського сина стала товаришкою п'яниці, що волочився з нею по ярмарках, або служив на перевозі, причім часто побивав Марію на те тільки, щоби показати товаришам, що він її чоловік.

Сповнилося пророцтво опущеного Шті Гега: „Прийде колись той, що буде гідним твоєї любови, або що ти його за такого вважатимеш; він не буде сумніватися, ані жебрати, ані дрожати, він зігне тебе своєю рукою, як розтоплене золото, й поставить свою ногу на твою волю, а ти будеш йому слухняною в покорі й радості; і це станеться не тому, що він тебе більше любитиме, ніж я, — бож се є неможливе, — тільки тому, що „він“ матиме більше віри в самого себе!“

Якобзена мучили творчі замисли й автор, не скінчивши ще Марії Груббе (1876), брався до нової повісти, де змальовує „психічну боротьбу“ вільнодумців. Успіх першої повісти тільки пхав хорого вже автора до горячкової праці, бож він мав у пляні написати кільканацять томів. Задумана повість про вільнодумця, се „Нільс Ліне“. Автор працював серед кашлю та частих вибухів крові, виїжджаючи для поратуння здоров'я на полудне, в Італію. Праці не кинув, бож він належав до „доброї раси, до твердих людей“, які, мов Нестор Обринський, докінчують розпочате діло.

„Нільс Ліне“ се немов „Марія Груббе“, перенесена в половину дев'ятого віку. Там жінка, а тут чоловік є осереднім героєм повісти й зазнає багато любовних та життєвих розчарувань. Є тут більше жіночих постатей, менше сталости та сили характеру в самого Нільса, що вважає себе поетом, як знаний нам уже Могенс, не написавши в житті ані одного вірша. Якобзен повторюється вже в сій другій повісті, заставляючи своїх героїв виголошувати знані нам думки Марії Груббе. Сам автор боїться, що в його повісті про „вільнодумця“ „закрадеться багато деклямацій, розмов, а сеж є страшне в повісті“. (Бетге, ст. 53).

Обниження творчих сил у Якобзена та ідеологічне повторювання можна пояснити зростаючою недугою письменника, а в тім романтики-мрійники, куди-б вони не заганялися в своїх летах уяви, все будуть до себе подібні. Різнородність людської вдачі проявляється в ділах, а герої Якобзена таки нічого не роблять.

Нільсова мати Бартоліна не мала найменшого інтересу до стайні, поля й господарства, вона любила вірші; в них вона жила, мріяла і їм вірила. Щасливою почувалася тільки перший рік подружжя. „Він“ не уявляв собі по-

дружжя „вічно горіючою полумінню“, яка вимагає постійного свіжого змісту. Він не мав уже того чару для жінки, і вона, що вважала чоловіка поетичною душею, нарікає, що мусить бачити щораз частіше „кінське копито прози“, яке не дозволило вийти заміж і героїні української „Ніоби“ за практичного теолога. Любов не є вічно жевріючим смолоскипом і тому Нільсова мати, невдоволена життям, шукає щастя в мріях і так само виховує казками свого сина; „життя її мало тільки ту вартість, яку йому надавали мрії“. Якобсен докладно підкреслює, що пані Бартоліна в своєму вигляді і вдачі дістала в спадку по своїх предках: Нільс одержав мрійливість від своєї матері, яка хотіла його зробити щасливим вибранцем долі. Нільс мусить вислухувати практичні поради від своїх реальніших любок, від Еделі й пані Воус, яка заявляє своєму прихильникові, що жінки є безмірно меншими фантастами, ніж чоловіки. Уява — сеж так нужденно мало!

Нільс вірить, що є „дійсним поетом“ і то цілою душею. Нехай тільки він буде „готовий“, то припливе тоді його корабель щастя і весь світ здивується. Та минають цілі роки і наш герой, хоч „занятий своїми студіями“, та все воно робиться без плану й блідне надія сягнути активно до життя, „бути готовим“. Він потішається тим, що „хто вірить, той не спішиться“. Часом береться до праці, великі пляни бувають в голові, він жиє ними цікавиться, та нагло тратить витривалість, бо не має здібности сконцентруватися і, поставивши питання: „для кого?“, „на що?“ — бездільно опускає руки.

Той самий творчий сумнів мучить і його товариша, маляра Еріха, якому на провінції, серед п'яцького, обмеженого товариства, „не приходять нові творчі ідеї“. Довідавшись про се, покидає Нільс мрії про свою будуччину, резигнує зі своєї майбутньої слави та спішить рятувати Еріха, хоч і знає, що тільки „люди, які не дбають про себе, вічно хочуть помагати другим“. Еріхова дружина Фенімора розчаровується в подружжі так само, як Нільсова мати, бо „кожний замок щастя стоїть на ґрунті змішанім із піском... також і любов не є ніякою скалою, хоч як радо-б ми в се вірили“. Еріх тужить за зрадженням мистецьким ідеалом, Фенімора з жахом бачить, що є „тільки повією для свого чоловіка“. „Вона не ненавиділа чоловіка, ані не відверталася з відразою від нього; навпаки, вона приймала його цілунки, бо вона зневажала себе вже за багато, щоби мусіти від них утікати, вона-ж була його жінкою, жінкою чоловіка!“

Нільс не поміг товаришеві в творчому безсиллі і Еріх котиться далі вниз. Відживає Нільсова любов до Фенімори, яка не може відважитися кинути зненавидженого чо-

ловіка: „скоро все інше, ніж її батьки мали би почути таке про дочку“. І сам Нільс у своїй нерішучості схилив голову перед обставинами, не стараючися навіть їх змінити, „ніхто з них не бажав собі зміни в тих відносинах“. Та після наглої смерті чоловіка викидає Фінімора Нільса, кричучи, що „прийшов до неї зі своєю поезією і обманом-брудом та втягнув і її в те гідке болото“.

Нільс ще раз залюблюється нещасливо і відчуває свою самотність, безцільність бездільного життя: „опущений усюди всіма; важко жити без домашнього вогнища на землі, без Бога на небі, без найменшої цілі на майбутнє“. Нільс „зняв свою життєву вивіску“, бо світ може жити й без нього. Герой наш має вихилити гірку чашу до дна. Живе три літа з молоденькою Гердою; по її смерті в розпуці дивиться на конаючого маленького сина. Зломаний горем, учорашній позитивіст, що вважав релігію людським твором, паде на коліна та благає надармо помічі.

Щоби не бути „лишньою людиною“, голоситься Нільс добровільно на війну, щоби хоч по героїськи вмерти. Діставши кулю в груди, мусить уміратися в брудній ліжничці, самотній між людьми, непотішений богом, розуміючи, що навіть „прекрасна смерть за батьківщину“ є нічим у порівнянні з тими мріями, що він їх колись пестив.

Ми свідомо довше спинилися на сих двох повістях, щоби мати канву для загальніших висновків при характеристиці Якобзенової творчості в його мистецьких уподібненнях та артистичних засобах, якими здобув собі тривалу славу не тільки в своїй маленькій батьківщині.

Загальні Енциклопедії називають Якобзена „приклонником Дарвіна, представником реалізму в Данії“, або „визначним стилістом психологічно-реалістичного напрямку“, який „ширив думки Дарвіна про еволюцію та боротьбу за існування“. ¹⁾ Ю. Брандес уважав автора „Марії Груббе“ найбільшим кольористом в тогочасній прозі, бо-ж ніхто не малював так словами, як він. ²⁾ Теодор Вольф вважає Якобзена „за найчутливішого з поетів Данії“ та підкреслює витонченість і естетизм його героїв, що не хочуть миритися з дрібноміщанським життям своєї батьківщини. ³⁾

Всі повище загальні характеристики грішать недокладністю, бо ані одної не можна прийняти без застереження. Герої Якобзеніві говорять в душі Дарвінового

¹⁾ „Оттів Научний Словник“, Масаріків Н. Сл. та „Mayers Lexikon“.

²⁾ „Літ. Наук. Вістник“, 1898, січень, ст. 117.

³⁾ Павло Филипович: „О. Кобилянська в літературному оточенні“, „Життя й Революція“, Київ, 1928, II, ст. 110.

навчання про боротьбу за існування та самі вони мають єдину тільки зброю: мрію. Могенс, Нільс, Еріх, Марія, Фенімора почуваються щасливими на крилах мрій. Всі вони вважають себе вищими за середовище: малярами, поетами, або іншого роду тріумфаторами. Вони остільки дарвіністи, що стараються „перемогти Бога“ та відкинути його як „твір людської ілюзії“. А проте є се тільки спізнені романтики, свідомі того, що живуть п'ятдесят літ за скоро або за пізно, тому ніхто з них не є щасливим у тій мірі, як про се мріяв. „Вони мають за велике серце й за гарячу кров, вони ненаситні в жадобі й бажанні, домагаються сильніше, а їх невгамована туга є кипучішою, ніж у товпи опрочої шляхти“. Та треба додати, що все те діється тільки в мріях, бо тільки Марія відважується послідовно перетопити свої гарячі мрії на звичайну життєву сталь. Вона бажала собі „або вийти високо вгору, або зломитися“, „розтопитися в журі, або згоріти радістю“.

Нільс знає, що „мрія є мрією“ і він є паном у її царстві, а вдоволяється тим, що хто вірить, той не потребує спішитися. Без енергії є і всі інші чоловічі постаті: Шті Гер, Еріх, Могенс, та домашній учитель, кандидат теології. Реальнішими є Якобзенові жінки: побіч Марії Аделя та пані Боус. Аделя навчає закоханого пана Бігума, що „коли зробилося жінку своїм богом і паном своєї волі, то треба повинуватися волі свого пана“, та викинути раз на все зі своєї голови вимріяний ідеал.

Та всі вони, і розмріяні та ошоломлені солодощами інтимних мрій дівочі серця й фантасти, повні романтичних ідей самітники, з невблаганою конечністю мусять бути нещасливими, бо „нема заспокоєння для їх мрій, що сягають до неба“. „Вони замикають очі на дійсне життя, не хочуть чути того „ні“, яке відзивається на їх бажання, вони хочуть забути глибоку пропасть, що ділить їх мрії від того, за чим вони тужать“.¹⁾ При сім не мають охоти до боротьби за свої мрії, бездільно даються нести леготові своєї уяви, дарма, що знають Дарвінові закони, що перемагають тільки сильні.

Не можна також прийняти без застереження думку про Якобзенів реалізм. Є се скорше якийсь „реальний світ казок“ та мрій,²⁾ ніж „правдиве змальовування дійсності“, як сього вимагає дефініція поняття. Якобзеніві повісті не є реалістичними й тоді, коли під реалізмом розумітимемо тенденцію змальовувати біжуче життя, підкреслювати соціальні мотиви та вважати людину за плід оточення. Якобзен своїм способом писання нале-

¹⁾ Бетге: „J. P. Jacobsen“, ст. 96.

²⁾ Передмова Еверса до „Нільса Ліне“, Берлін, 1911, ст. VIII.

жить скорше до пізнішого „послідовного реалізму“, себ-то до імпресіонізму, головнo, коли з великою вмiстiстю змалювувe складнi душeвнi вражiння. Вiн умiє розкладати кожний вчинок на найпростiшi психiчнi складники; письменник показує нам, як родяться вчинки його героїв, занотовуючи докладно нави́ть найменшi порухи людської волi, що дiло приходить iз логiчною консеквенцією¹⁾ Згадатиб тут, як умирає любов у Марії, коли бачить свого чоловіка Ульріха на стрічі з повією; або, як Фенімора починає ненавидіти Нільса в хвилині, коли нагло довідалася про несподівану смерть Еріха. Під пером Якобзена оживає природа й річі: все мріє, тужить або тішиться. Меблі перед чимось грізним тиснуться до стіни, кімната дивиться вибалушеними очима. В таких місцях Якобзен близький мiстики. Читачевi здається, що се не звичайні чорні хмари тягнуться понад дахами до-мів, що се не якісь буденні крамничні вивіски зітхають у са́мітню Різдвяну ніч, що се не китиці рож стоять на столі в порожній кімнаті; не стадо диких качок летить понад став: ми готові вірити, що перед нами з'явилися символи, як частини безмежного всесвіту.

Вже Брандес зазначував, що наш автор, дбаючи з хоробливою уважливістю про свій барвистий стиль та про оброблення епізодів, „не зважав занадто на артистичну будову своїх творів“, головнo повістей (Л. Н. Вістник, 1898). І в будові своїх повістей остався Якобзен малярем. По малярській перспективі описує він людські постаті, природу, а наві́ть події, що відбуваються не в просторі, тільки в часі. Тому не находимо ніде драматичного напруження, герої й героїні ніколи не прийдуть на сцену за скоро, а як часом так станеться, то зараз самі добровільно вступаються. (Згаданий випадок із Марією Груббе). Тому ці повісті тягнуться цілими роками і виповнені майже в цілості посередньою мовою автора; самі герої послуговуються часом прямою мовою та й се не є живий діялог, тільки довгі промови — деклямації, яких боявся й сам автор. Його твори се не високі поверхові будинки, в яких рівночасно кипить буйне життя; се довгі на́ртерові будівлі, які треба переходити та поступенно оглядати. Бетге каже, що се картини — мозаїки з дорогоцінних камінчиків — малюнків душевного життя та описів зовнішнього світу. В сім помагали йому незвичайно розвинені змисли зору, слуху й запаху. Тому так часто повторюється за Брандесом, що Якобзен найбільший кольорист у всесвітній літературі.

„Краски й тони, пише згаданий Еверс, ділають на читача з такою плястикою, що аж упоюють“. Його

¹⁾ Бетге: згадана праця, ст. 67.

мрійливість не любить у ярих, різких красках, улюбленою є для нього бронзова барва, та легкі зіставлення. Оті багатства переходів часто аж затемнюють малюнок, бо губимося в мозаїці барв і тіней, світла й сонця. Ось взір опису розкішного одягу двох королівських пар та їх гостей увечері при штучному освітленні:

„А світло блищить золотом і золотими нитками, всякає сріблом і сталлю та сповзає блискучими смужками по шовковому комірі та шовкових тренах. Ніжне, як рання роса, надихана на темний оксамит, ясно жевріючи осідає зірками на рубінах і діамантах, а червоні краски чепуряться побіч жовтих, ясно голуба втікає від гнідої, між білою й фіялковою розсілася морська зелень; коралово-червона губиться між чорною й лілійовою, а жовто-гніда з рожевою та сталевो-сіра з багряною переливаються між собою: світло й тінь, колір побіч кольору пливають у мінливих хвилях“.

Хоч Якобзен не був музикальним, то мав велике зрозуміння й для тонів. Він чує, як у літній південній тиші колишеться трава, угинаючися під соняшними проміннями, як зловіщо, одна по одній, вдаряють дощеві краплі в шибу вікна, за яким беться зі своїми мріями схвильована героїня. По майстерськи вміє наш автор при помочі буденних прозаїчних шелестів (скрип дверей, зойк ключа) контрастувати великі душевні переживання своїх героїв.

Запахові вражіння виступають в Якобзена в ширшій, ніж звичайно, приміненні. Ульріхові Гільденлеві з'являються спомини, як запахи рож і аромат свіжих, зелених лісів; у кімнаті, де вмирає людина, чути запах квітів із похоронних вінків та покост мальованої труми.

Про стиль вже згадувалося. Якобзен працював над кожним словом. У своїх молодечих поезіях старанно добирає відповідне слово зпоміж численних синонімів, а в „Марії Груббе“ старається і в мові зберегти прикмети сімнадцятого століття. Побіч великого багатства слова вражає простота речень, утеча перед довгим періодом. Якобзен по малярськи любить у коротеньких реченнях, які ставить побіч себе, немов нанизує намисто. Ними вміє він змалювати найбільший душевний спокій, як також розгойдати розбурхане напруження.

Якобзен своїми двома повістями здобув собі велику популярність, головню в Німеччині, де його твори виходять ще й тепер у багатьох виданнях; вийшли вони вже по війні і в польському перекладі. Любуються в них найбільше артистично заложені душі, малярі, різьбарі, музика та поети, які в Нільсі та в Марії бачуть споріднені душі, що рвалися летіти в висоту від нужденного

будня і не могли здійснити своїх мрій. А котрий справжній творець сідає на лаврах та не гризеться творчими задумами, які так рідко йому „вдаються“? Тому й наша Кобилянська та її героїні з такою любов'ю згадують про Якобзенових мрійників, бож вони є їх братами та сестрами.

Своєю творчістю належить Якобзен до сімдесятих років минулого віку, коли на заході тріумфував реалізм та натуралізм. Та наш автор остався оригінальним: у подробицях дає малюнок із реалістичною точністю та цілість виглядає немов романтична будівля. Те саме з ідейною сторінкою. Його герої рішучо проголошують право на боротьбу за існування, бож се часи, коли ширилися Дарвінові ідеї. Та не витягають вони послідовного висновку з цього гасла, як се робить пізніше Заратустра. На Якобзенових постатях справджується Шопенгаверівський песимізм, який у буденнім життю й прямуваннях людини бачить завсіди лише нові форми своєї сліпої, ненаситної волі й туги. Якобзенові люди — се мішанина позитивізму з романтичною нездійсненою мрією і найтрагічніше для них се те, що вони сього свідомі. „Мрія! О, як се нужденно мало!“ Вони почуваються зле серед оточення, бо, як їм здається, живуть п'ятьдесят літ за скоро, або за пізно. А багато артистів, малярів чи поетів знаходять зрозуміння серед свого оточення?

Звідси то й любов до Якобзенових людей у всіх тих, що їх ломить оточення, дарма, що й автор „Нільса Ліне“ не дав нам припису, як перемагати життєві перешкоди, як ломити примхи долі загартованою силою волі та впевненістю витривалого хотіння.

„Природа“ О. Кобилянської.

В. Василенко вірно зауважує, що „героям О. Кобилянської — краще мріяти про щось, ніж це реалізувати“; людям сим бракує „великої, спонтанної пристрасти вчинків і дій“ та волі й сили¹⁾. Героїні сі, Наталка Верковичівна, Анна із „Землі“, Маня Обринська, а то й Аглая Феліцитас — чисто пасивні постаті. Вони терплять, закусують зуби із болю, але не в силі відважитися на якийсь рішучий крок. Сю пасивність підкреслював уже в 1898. р. на сторінках нашого журналу М. Грушевський, пишучи, що „роля Наталки чисто пасивна, вона мовчить, терпить і мовчки боліє“. Правда, є в „Землі“ активні герої, та вони, Сава й Рахіра, подумані як негативні постаті. Те саме відноситься й до рухливого дурисвіта Йоганнеса Шварца із „За ситуаціями“. Позитивно виведені персонажі Кобилянської радо царюють у країні мрій і стараються не попускати вудила власновільній пристрасті. Всі вони старанно укривають „спалахнення, невчасне заворушення плебейських інстинктів“. Хоч Наталка Веркович і „Вона“ із гуморески „Він і вона“ наводять цілі речення із проповідей Заратустри, то проте обі вони вжахнулися би перед нічшівським „непорочним пізнанням“:

„Де є краса? Де я всею волею мушу хотіти; де бажаю любити й гинути, щоб образ не тільки образом зостався.

„Любити й гинути йде в парі споконвіку. Бажати любови це значить бути теж охочим на смерть“.²⁾

Правда, є і між численними героїнями Кобилянської жінки, які не вдоволяються „чистим плеканням почувань і думок“. Сюди належить епізодична Оксана із „Царівни“ і малярка Гануся із новелі „Valse melancholique“. Та Кобилянська не змальовує нам їхніх „прогрівів“; авторка тільки зазначає, що обі ці інтелігентні жінки пішли за голосом своєї пристрасти і пізніше не жалували свого „нерозважного“ кроку. Одначе невірно було би бачити в їхніх учинках, як се дехто думає, „розв'язку“ жіночої справи в душі Кобилянської. Ані Софія Дорошенко, ані Царівна не похвалили би вчинку своїх товаришок. Правда, в „Некультурній“ часто інстинкти „проривають-

¹⁾ В. Василенко: „В замороженому крузі“, критичні фрагменти з нагоди 40. ювілею О. К. „Критика“ ч. 1. ст. 80, Харків, 1928.

²⁾ „Так мовив Заратустра“, „Про непорочне пізнання“.

ся і не знають греблі", та героїнею сеї новелі є Гуцулка, яка може бути й „гарна, а проте всетаки мужичка". А в тім, і в сій новелі вразлива авторка виретушувала „дразливі" місця так, що безіменна героїня „Природи" стоїть самотно серед своїх сестер і братів — серед героїв у творах Кобилянської. Її самотний „таки дійсно не вдалося здавити природу" і вона мусіла дозволити „прорватися інстинктам поза греблю".

Чим пояснити такий самотній острівчик у творах Кобилянської? На нього звернув увагу вже перший критик нашої письменниці, покійний Осип Маковей і гадав, що „Природа" — се ключ до зрозуміння того, що авторка розуміє під „повним життям", якого домагається для своєї улюблениці Наталки. „Повне життя, писав Маковей, се не може бути ніщо інше, як заспокоєння всіх потреб духа і тіла. І ми в „Природі" і в „Некультурній" бачимо саме культурну і некультурну жінку з їх потребами, що не обмежуються на хлібі... обі хотіли би вижитися".¹⁾ Маковей дивувався, як могла Кобилянська відважитися „написати для Русинів" „Природу" і заявляв, що якщо редактор „Буковини" „согрішив" та з огляду на передплатників „не мав відваги друкувати сю новелю у своїй часописі, хоч з артистичного боку вважав її дуже гарною".

Поки приступимо до в'яснення, звідки взялася в авторки „Царівни" ота „відвага" написати „Природу", відповімо перше, коли повстала ся новела. І Маковей і В. Сімович²⁾ містять її під 1888. роком. Маковей хотів би вважати „Природу" немов відповіддю на „Людину" (1887)³⁾ — та ми вже зазначували, що „Природа" не знайшла би симпатії в пізніших героїнь у повістях Кобилянської. Авторці вдалося видрукувати новелю щойно в 1895. р. в штутгартському місячнику „Die neue Zeit"; по українськи надрукував її Денис Лукіянович у своїй „Універсальній Бібліотеці" 1897. року. Як бачимо, то „Природа" — се після „Людини" і „Жебрачки" (1887) третій з черги твір початкуючої письменниці. Автор першої студії про Кобилянську, згадуваний уже О. Маковей, зазначає, що побіч Ніцше, який „мав добрий вплив на письменницю",⁴⁾ „найбільше вражіння на авторку „Царівни" зробив Данець Якобзен". Маковей мав відомості від самої Кобилянської, яка рівнож признається в автобіографії „Про себе саму", що „західня культура впливала на неї своїми творами"... і між іншими письменниками згадує про Енса

¹⁾ „Літ. Наук. Вістник", 1889, за січень.

²⁾ „Ольга Кобилянська", Альманах, Чернівці 1928.

³⁾ Подібно „Некультурна" (1896) мала би доповнювати „Царівну" (1895).

⁴⁾ Про се пер. нашу розвідку: „О. Кобилянська і Ф. Ніцше", ЛНВ, 1928 і особно.

П. Якобзена (згаданий „Альманах“). Кобилянська познайомилася в 1881. р. із Софією Окуневською, а пізніше ще з письменницею Наталією Кобринською і під їхнім впливом „мов відродилась“. Обі ці жінки „підбадьорували її не покидати пера, виучуватися як найліпше своєї мови і писати“. Початкуюча письменниця почала саме тоді читати та студіювати твори чужих письменників. Авторка мусіла перемогти величезні перешкоди і щойно 1894. р. вдалося Кобилянській побачити свій перший твір видрукованим. Та молода ентузіястка не зражувалася, вона поставила до „Людини“ як мотто слова Шпільгагена „Allzeit voran!“. „Іти дорогою, яку собі вибрала і нічим не дати себе звести з неї, жадними підхлібствами, жадною грізбою, нехай вона і веде мене, куди хоче“.

Серед таких-то настроїв писала Кобилянська „Природу“. Яка генеза сеї новельки, якою так захоплюється В. Сімович, вважаючи її одним „із найкращих творів“ Кобилянської. Критик сей захоплюється не тільки фабулою й чудовими описами природи в сій новельці, але також і „свіжим, оригінальним, високопоетичним, просякнутим глибоким ліризмом“ стилем („Альманах“ ст. 258). Рівнож і Б. Якубський гадає, що „Природа“ може служити як „гарний зразок психологічного етюд“, бо в ній „тему психології страсти розроблено дуже тонко й реально як в образі героїні, так і в образі селянина“.¹⁾ П. Филипович вперше вказав, що „Природу“ написала Кобилянська „безперечно під впливом славнозвісного роману Якобзена „Марія Груббе“, а саме тої його частини, де описано кохання аристократки до надзвичайно сильного фізично селянина, стайничого“.²⁾ Пригляньмося, скільки в сім правди, бо критик не розвивав ширше свого твердження.

Після бурливої минувшини вернулася Марія Груббе до батька і жила серед буденної прози цілих шіснацять літ. Єдиною розривкою для неї були чарівні сни про колишній сонний королівський парк серед рож. На шестому році батько змусив її вийти заміж за старого, муркитливого, неприступного, самолюбного, хитрого і нечесного старика, багатого радника Пале Діре, якого Марія ненавиділа цілим серцем. Протягом десятих літ співжиття із чоловіком, який бачив біля себе не жінку, тільки її маєток і колишній титул, Марія мусіла призабути оту пахучо ніжну делікатність, оту давнішу арабескоподібну вишуканість своєї молодости. Здавалося, що героїня вже ніколи не „заживе повним життям“. Та ні! Ще раз Марія „заграла життєву гру“, найшла на неї „гарячокров-

¹⁾ О. Кобилянська: „Людина“, вступна стаття І. Лизанівського, Харків, „Рух“, 1927/8.

²⁾ „Життя і революція“, Київ, 1928, ч. II.

на змисловість" і героїня в 46 році життя закохалася в свого конюхові, 22 літньому Зеренові Зерензеневі. І це останній етап її бурхливого життя. Із некультурним Зереном живе вона цілі десятки літ; тиняється з ним по цілій країні, зносить його побої та не розлучається з ним до смерті, хоч мусіла дожити до того, що Зерен достався на три літа до тюрми. Таке закінчення Якобзенової повісті.

Кобилянська покористувалася мотивом кохання шляхотної, освіченої жінки із неосвіченим селянином. Повість змальовує еволюцію героя, розвиває обширно або основно життєву історію, новеля — се немов одна дія із повісті: вона вибірає якусь важну подію із готовим конфліктом і старається її розв'язати на наших таки очах. Акція в „Природі“ триває всього тільки одну стрічу в лісі, бо початок новелі займає характеристика героїні, а при кінці є роздумування Гуцула; в „Марії Груббе“ любов героїні тягнеться коло двадцяти літ. Сімовича вразило се, що героїня в „Природі“ мала „рудяве волосся“; та і сама авторка зазначає, що се „в Українців рідкість“. І дійсно, більшість героїнь Кобилянської — се звичайно чорнявки. Марія Груббе мала „темнозолоте волосся“. Марія коло старого Діре попала в повільну лінивість. Її погляд стався дивно пустим і без виразу, вона почала рабськи сумніватися в величчє й могутнє, стала ненавидіти себе саму. Дівчина в „Природі“ „любила боротьбу“, її часто „опановувала невиразна жадоба почуття перемоги“, „але через те, що виросла в неробстві, ніколи незаохочувана й нескріплювана, розпещена, виніжнена, її сила спала, й ниділа, й переходила в хоробливу, безпричинну тугу“. Марія дівчиною сідала в город на лавку перед альтаною й мріяла, замкнувши очі, про королів та королеви із германської мітології. Хотіла бути жінкою римського тріумфатора та умирала зі щастя, як їй удалося доторкнутися живого, справдішнього героя. Безіменна в „Природі“ „марила про щастя, що його пестра повнота мусілаб давити. Вижидала його що днини, жила раз-у-раз в очікуванні чогось нового, далекого. Немов соняшник, стояла її душа відчинена для невідомого якогось „що ось“...

Марія вперше звернула увагу на Зерена тоді, як він в часі пожегу виводив зі стайні сполошені коні. „Сильні звірята дико спиналися й кидалися на всі сторони... і здавалося, що розідруть візника на шматки або при-топчуть на місці; та не сталося ні одно, ні друге; він стягнув їхні пащеки аж до землі“ і випровадив на безпечне місце. Героїня „Природи“ стояла при вікні і придивлялася, „як стрункий жеребець у своїй дикості ставав дуба й не давався вкоськати. Молодий, гарний Гу-

цул, котрого вона не раз вже бачила в батьковій канцеларії, держав звірюку і з усеї сили старався всилувати, щоб стояла тихо". Марія залюблюється в своєму слугі, в Кобилянської приходять тільки до випадкової стрічі в лісі. Та і тут і там імponує героїням сила мужчини: Марія подивляла Зеренову силу в часі боротьби зі звірятами; їй подобалося, що слуга відважився здобувати її любов. „Українка із рудим волоссям“ „любила силу“, Гуцул „був гарний і кріпко збудований“ і в часі лісової стрічі згадалося їй речення: „Бути обнятою сильною рукою“... „В неї багато значила фізична сила, і красота тіла. Для неї той хтось, „він“, мусів би бути сильний і сміливий. Передусім — сміливий“. Дівчина після стрічі не показала більше Гуцулові, і при прощанні відповіла, що „не любити його“, бо „то... щось инше“.

На сім і кінчиться новеля. Гуцул попадає в розпуку та пізніше наводить розраду в переконанні, що се була відьма, бо мала червоне волосся. Подібно думав після першої стрічі Зерен Зерензен. „Йому здавалося, що його голова така повна, немов бив він снів. Чи не було тут когось, хто заподіяв із ним якісь чари? Бо ще ніколи щось подібного йому не траплялося; шуміло й гуділо в його голові“. „Можливо, що до нього зближалося божевілля“. Зерен вкінці здобуває любов своєї пані. Гуцулові здавалося, що нечиста сила заволоділа ним, прекрасна, червоноволоса відьма. Він майже зовсім утихомирився. Іде додому, і такий тверезий, такий „як перше був“, що мало не сміється. Ще одне світло блисло йому в голові. Йому мусіло все те статися, бо спровадився до своєї хати в верху, не посвятивши її перше!

Але зараз завтра йде до попа.

Як ми вже зазначували, „Природа“ Кобилянської характеристикою героїні стоїть самотно серед героїв буюковинської поетки. Хоча мотив запозичений від Якобзена, то наша авторка розв'язала його радше в нічшівському дусі. Її героїня мала хвилини, коли „була спосібна зробити щось велике, була напнята, мов лук, що в далечину має пустити стрілу. І хоч „це трівало не довго“, то дівчина „від природи набиралася сили й терплячости“. Характер героїні „Природи“ — се тільки моменти, маленький епізод у творчості Кобилянської. В інших її героїнь перемагає друга сторінка характеру, яку бачимо вже і в „Природі“. „Ії фантазія розвинулася у такий буйний квіт, що його коштом придавилися всі інші пориви й ніколи не побачили сонця“. Се є також прикметою Якобзенових героїв.

Зате менше вдало вийшов Гуцул у „Природі“.¹⁾

¹⁾ П. Филипович гадає, що новеля „Природа“ кінчиться „дуже влучним гумористичним ефектом“. (Згадувана розвідка, ст. 112).

Бражає нас його наївність. А втім, се загальна прикмета героїв Кобилянської, які щодо реальности малюнку не дорівнюють своїм посестрам у творах авторки „Царівни“. Одні чоловіки в буковинській письменниці виходять занадто чорні (Орядин, Сава, Шварц), другі-ж виidealізовані (доктор Марко, Нестор).

„Природа“ Кобилянської відзначається майстерною будовою. Ціла новелька, подана як роздумування одурманеного любовною пригодою Гуцула, держить читача цілий час у сильному напруженні. Розкішні части природи, змальовані рівнобіжно із мандрівкою героїв, являються, немов у „Битві“, самостійним героєм: „Переможе на цю пишною красою, стояла вона хвилинку; здавалося, забула, що він коло неї“.

Новеля „Природа“ є дійсно, як се признають згідно критики (Маковей, Якубський, Филипович і Сімович) — одною із кращих творів Кобилянської. Ідеєю є вона дуже важна при оцінці творчости О. Кобилянської. Повстала під впливом лектури „Марії Груббе“, писана в початках літературної праці Кобилянської і дістала самостійну, як на авторку „Царівни“, за мужню і за сміливу розв'язку; пізніші героїні не так поступають в житті. Сей тип повторився ще тільки в двох епізодичних постатях: в Оксані („Царівна“) і в малярці Ганнусі.

Ольга Кобилянська залюбки послугується в своїх початкових творах цитатами з чужих письменників та часто заставляє свої героїні хвалитися прочитаними творами. Найбільше таких згадок у гуморесці „Він і вона“ та в повісті „Царівна“, отже з років 1892—1895. П. Филипович винотував усіх тих письменників¹⁾ і ми бачимо, що се твори, які Кобилянська наводить у своїй автобіографії.²⁾ Згадуються тут Гете, Гайне, Шіллер, Кант, Гердер, Гавптман, Лесінг, Ріккерт, Плятен і Шпільгаген із німецької літератури; Шекспір і Байрон із англійської; Якобсен, Ібсен, Стріндберг, Брандес і Гамсун із „скандинавських“ літератур та Толстой, Пісарев і Гаршин із російського письменства. Крім сього є ще цитати з Дарвіна про боротьбу за існування та часто стрінуги можна в обох, вгорі згаданих, творах думки в оригіналі з „Заратустри“ Ніцшего.³⁾

Авторка „Царівни“ з подиву гідною впертістю та витривалістю здобувала собі знання самоосвітою, читаючи все, що тільки могла дістати до рук. Та з усіх зга-

¹⁾ П. Филипович: „О. Кобилянська в літературному оточенні“, „Життя і Революція“, Київ, 1928, II, ст. 116-118.

²⁾ „О. Кобилянська“, Альманах 1887-1927, Чернівці, 1928, ст. 62-63; а також у вступі Маковей до „Царівни“.

³⁾ Про се пор. нашу розвідку: „О. Кобилянська і Ф. Ніцше“, „ЛНВ“, 1928.

даних письменників Данець Якобзен мав найбільший вплив на формування її мистецької творчості. У вступі до „Царівни“ писав О. Маковей, що „Ніцше навчив Кобилянську брати світ філософічно і мимо своїх чудацтв — настроював її сильно та відважно“. Одначе Кобилянській не вдалося створити ані одного вдалого, дійсно ніцшівського героя у своїх повістях. В її творах нема філософії про „надлюдину“, хоч ніде правди діти, вплив Ніцшого „безумовно існує і то більш з літературного, ніж ідеологічного боку, більш поверховний, ніж глибокий (поодинокі вислови, характери осіб, деякі думки, своєрідно інтерпретовані поеткою“.¹⁾ Всі інші згадувані письменники — се тільки окраса в початкуючої письменниці, бо в пізніших творах рідко трапляються згадки про чужі твори.

Сама авторка признається, що Якобзеніві „твори зробили на неї найбільше вражіння“. Ще виразніше признається Наталка Верковичівна, що „ніколи не читала щось поетичнішого, як новелька Якобзена „Тут повинні би рожі стояти“ і розмову обох чурів знала я майже напам'ять“. „Вона, Наталка, була в скандинавську літературу „по вуха“ влюблена“ і мріяла все побачити Данію, батьківщину Є. П. Якобзена, „котрого творами, мов звуками рідної улюбленої пісні, впоювалася“. Із подібним захопленням згадують Якобзена й герої гуморески „Він і вона“. Цікаво, що й в останнім творі „Апостол черні“ пригадала собі авторка данську літературу.

Филипович спинився у згадуваній розвідці тільки на Якобзенівій новельці про рожі, яку Кобилянська переклала, але не притягнув до порівняння цілої творчості данського письменника. Вислід Филиповичевих дослідів про літературні впливи на Кобилянську міститься в отсих висновках: „Ніцше збуджував її волю, Якобзен збагачував, витончував чуття, фантазію, а позитивісти — тверезо і міцно організували розум“. Впливаючи на чуття та фантазію письменниці, Якобзен, як автор „співзвучний“ не так поширював, як поглиблював її творчість“. (ст. 112, 115). Пригляньмося, як було в дійсності.

Критика досліджує „літературні впливи“, бо вони дають нам можливість пізнавати тайну, як родяться літературні твори. Найбільші мистці слова отверто признаються до того, що завдячують своїм попередникам. Великий Гете сміло заявляє, що „всі мусимо вчитися від тих, що були перед нами, і від тих, що живуть з нами“. Про себе самого каже великий Олімпієць, що єдиною його власністю є тільки здібність бачити та оживляти й відтворювати

¹⁾ Рецензія Е. М. в „Укр. Голосі“, 1928, ч. 33 на мою розвідку.

з деякою зручністю все те, що колись бачив і чув.¹⁾ Боровий на першому місці ставить впливи й залежності ідеологічні: погляди й ідеї релігійні, філософічні, природничі, правничі та психологічні, а найчастіше соціологічні, які зараз після свого народження стаються власністю загалу та мандрують по чужих наукових або й мистецьких творах. З ідеологічними впливами тісно вяжеться часто й технічна залежність, бо ж разом із думками й настроями прищеплюється рівночасно й та сама форма. Боровий твердить, що витривало напружена „лектура утруднює, а то й унеможлиблює зовсім свободне спостереження, а також і відтворення“ (ст. 14.) і тому то витворюються в літературі типи — схеми, які своїм числом ніколи не дорівнюють типам живих людей. Також сюжетами впливають на себе письменники й оригінальність теми ніяк не свідчить про авторську величину. Взірцевий примір сього є Шекспір, який черпав фабули, звідки тільки вдалося. Впливи й стилістичні та фразеологічні залежності обмежуються звичайно до границь однієї мови.²⁾ Скільки то поетів писало в стилі Шевченка, Франка, Олеся і в найновіших часах Тичини (давнього!) та Маланюка.

Зачнімо від того, до чого признається Кобилянська, — від новелі „Тут повинні би рожі стояти“. Провідною її думкою є невіршений сумнів, в чому саме найбільше щастя: чи в самому тільки пориві та змаганні до того, що вважають за щастя, чи в тому, що вважають щастям у дійсності. На тлі розкішної природи виступають дві акторки в ролях двох джур. „Джури сі не з якого там означеного історичного часу“, тільки „ідеальні джури, залюблені, поринаючі в мрії“. Вже Филипович указав, що сі дві акторки — се прототипи чи не всіх жіночих персонажів у творах Кобилянської. Перша акторка була „замужня, однак се тревало лише щось півтора року, опісля розвелася з чоловіком, і мала зовсім негарно обійтися з ним“. „В неї є та добре виплекана, добре розвинена невинність, в котрій не може помилитися жадна людина, котра трафляє людину просто в серце, причаровуючи її тою цілою потугою, яку має лише сама досконалість“³⁾ Її золотом ткана шовкова одіж з безлічю мережева має „піднести молоду її буйну постать, пишне золотаве волосся і чисту барву лица“. Филипович твердить, що отся акторка з золотим, ясним волоссям „наближається до героїні „Valse Melancolique“, до малярки

¹⁾ Waclaw Borowy: „O wpływach i zależnościach w literaturze“, Kraków, 1921, ст. 6.

²⁾ Waclaw Borowy: op. cit., ст. ст. 7-44.

³⁾ Наводжу з перекладу Кобилянської в „Українській Хаті“, Київ, 1911, ст. 464. і далі.

Ганнусі, яка рівнож покинула чоловіка. „Батько мого хлопця остався там, де був. Не могли погодитися в способі життя, і коли не хотів мене зрозуміти, я покинула його“. Подібно робить і Оксана Б. в „Царівні“. „З чоловіком своїм розвелася по році подружжя, Не був їй до пари. Їх подружжя було „непорозумінням“, котре не могло чим иншим скінчитися“. Якобзенова акторка розвід із чоловіком вважає звичайною річчю, бо „щось невиннішого не можна собі уявити“. Отсей тип жінки рідко стрічається в Кобилянської, його можна знайти ще в новельці „*Impromptu Phantasie*“, де героїня „любила чи одного, — пристрасно з пожертвуванням, майже з божевільною любов'ю, однак вона була віроломна натура, — значить не любила нікого довго“.

Далеко ширший відгомін знайшов у творчості Кобилянської другий джура Якобзенів. Акторка, що грала його ролю — „струнка, мелянхолійна. Вона незамужня і не має жадної історії; зовсім жадної. Нема нікого, хто би знав про неї хоч і яку дрібничку, а однакож скільки говорячого виказує в тих делікатно зарисованих, майже худих формах її тіла, в тім бурштиново-блідін правильнім лиці, котре отінене чорними кучерями спочиває на сильній мужеській шії — дражнить своїм глумливим, разом і тужнохорим усміхом, а незглибиме є через свої очі, котрих темність, м'ягка і блискуча, пригадає темні листочки в цвіті братків“.

Читає, що знає твори Кобилянської, в повищій характеристиці бачить знану „без історії“ Наталку із „Царівни“, Зоню з „Ніоби“, Маню Обринську з „Через Кладку“ та Аглаю Феліцитас із „За ситуаціями“. До них належить і Софія Дорошенко з „*Valse mélancolique*“. Кобилянська знала всі прозові твори Якобзена і, малюючи своїх мрійливих героїв, витворила свій улюблений тип жінки, в яким зливаються прикмети жіночих постатей з повістей та новель Якобзена. Наталка заявляє пані Марко: „Моя історія це не те, що я пережила, лише те, що я передумала головою і серцем. В моім життю мало подій, а однакож скільки відчула я, скільки передумала!“ Веркови́чівна носить у собі ще й риси Нільсової тети Еделі Ліне. Більшість героїнь Кобилянської — се типові українські чорнявки. Тільки знана нам уже дівчина в „Природі“ і Наталка — Царівна мали ясне волосся. В. Сімович розказує, що оте „руде“ волосся в тих двох героїнь видалося йому дивним тоді, як він ще в гімназії захоплювався Кобилянською. „Вже пізніше я забалакав було якось з поеткою, що вона властиво бачить гарного в рудому колірі волосся, — вона мені назвала якийсь окремий рід „рудого“, аж червоного — але я й досі не

можу найти в ньому смаку¹⁾. Гадаємо, що ся „незвичайна рудість“ для Українця — се вплив лектури Якобзена, Данця, якого Марія Груббе, як се ми зазначували в попередній статті, а також і Еделе Ліне мають розкішне золоте волосся²⁾. Зовнішній вигляд Царівни — се чиста копія Еделі Ліне.

„Еделе була велика.

Її густе, довге волосся було ясне, з темним червононим відтінком доспілої пшениці й спадало їй на плечі двома косами. Від високого, різко сформованого чола невиразно і без ліній зарисовувалися трохи за ясні брови. Очі ясновиві, великі й блискучі. Вони мають у собі щось неозначене й дивляться на чоловіка просто й сімо³⁾. Її вираз лица містився в делішній частині лица, очима тільки дивилася. Її лице було бліде й відбивалося від червоних як кров уст. В її поставі, стрункій і високій, було щось рафіновано — стилеве. Її поведіння межувало з прудерією. Її кокетство полягало в тім, що вона була безмілосерно сліпою на те велике вражіння, яке кругом викликувала. Ні один чоловік не здивувався би, колиб довідався, що вона має таємного коханця, та ні один не посмів би зробити навіть найменшого натяку на себе.

Такою була Еделя Ліне.⁴⁾

Такою саме є й Царівна — Наталка Кобилянської.

„Я плакала по тихих ночах, що Бог дав мені такі великі очі... а одного разу, коли з дому порозходилися всі і я лише сама одна лишлася, забігла нишком до салону, де висіло велике зеркало, і глипнула в його... Двоє великих синявосірих... ні, зелених очей впилилося сполохано в мене“... З Наталки насміхається її тітка враз з дочкою Леною: „Гарна? ха-ха-ха! Приглянься лише, будь ласка, ближше тій красі, тим довгим рудавим косам, котрих ніяк помодному не укладеш на голові, — тому чисто крейдяному лицу з тими зеленими нелюдськими очима, і скажи тоді, чи вона гарна! Ти не дивись, що в неї уста такі червоні — це хороблива червоність; за те в неї в лиці нема ні пятечки крови“. Далі тітка навчає Наталку, щоби не відстрашувала дансерів: „А вона (Наталка) витріщила тоті свої очиска на мене, кров бухнула їй в лице... з лютости, розуміється... устами лише так по своєму згрідливо рушила й не відповіла ані словечком!“

До повноти характеристики зовнішньої треба додати ще одну спільну рисочку. Еделе була красуня на все місто, її подивлялися та їй і заздрили. Одначе „зовсім молоді хлопці її не подивляли: їм було якось несвійсько при ній і вони почувалися в її товаристві вдвічі дурнішими, ніж були в дійсності. Її краса не мала ані тої м'якості, ані такої жагучості, що ошоломлює молоді серця“. „За те незвичайно глибоке вражіння робила вона на серця старших і поважніших панів“⁵⁾. Те саме говорить про Наталку тітка, що „в ній є щось, що відпихає молодіж. Ніякий молодий хлопець не сяде біля неї балакати. Все лиш якісь старші вештаються коло неї!“

¹⁾ „Альбнах“..., ст. 257.

²⁾ Правда, Царівну звуть також золотоволосою Льюреліай Гайного, та інші, глибші риси вдачі велять нам думати про Еделе Ліне.

³⁾ Також Софія в „Марії Груббе“ має „тривожні, великі, чорні очі“ і „дуже червоні уста“. Jens Peter Jacobsens sämtliche Werke. Insel — Verlag. Leipzig, ст. 58.

⁴⁾ Ibidem, ст. 340-1.

⁵⁾ Ibidem.

З сим годиться й прихильний до Наталки вуйко: „Це правда. Вона подобається більше старшим. Мені вже кілька разів прийшлося від старших почути: „У вас дуже інтересна сестрінниця!“

Деякі риси Наталки з „Царівни“ мають і інші героїні повістей Кобилянської, тільки що більшість їх є чорнявками — риса ця, здається, перенесена з самої авторки. Аглая Феліцитас — була талановита, чорноволоса дівчина, „з рівними чорними бровами, очима подовгуватими, що, як говорили про них, „забирали одну часть лица для себе“ — і устами рухливими“. „Барва лица — слонової кости“, зір професора Чорнія спочив через хвилику „на її блідавім лиці“. Чоловіки відносяться до неї подібно, як і до Еделі Ліне. „Товариші (на університеті) шанують її, відносяться з повагою й уважністю до неї, а деякі упоюються нею. Але вона їх багато не турбує. Обходиться без них“.

Також неприступною є й Маня Обринська. Вона „з білим обличчям і великими очима“. Всі мужчини відносяться до неї з найбільшою повагою, а в тім вона їх багато не знає. Для Богдана Олеся і д-ра Роттера „вона дуже мудра“. Всі нею захоплені, немов якоюсь богинею. А Зоня в „Ніобі“ гнівалася, що жіноче товариство нерado дивилося, як вона „була дотепнішою і розуміла сее або тее ліпше, як дехто инший зі знайомих жінок“. Та й мужчини не дорівнювали Зоні, яка багато „начиталася і навчилася разом з вуйком“.

Ми могли би продовжувати отсе зіставлення зовнішніх схожостей між героїнями Кобилянської й Якобзена, та гадаємо, що й наведеного досить, щоби переконатися, що авторка „Царівни“, яка признається, що дещо з Якобзена „знала майже напам'ять“, — малювала свої жінки навзір данського письменника. На закінчення додамо, що третя героїня „Valse Mélancolique“, Мартуха носить у собі ті риси першої акторки — джури з „Тут повинні би рожі стояти“, яких бракує Якобзеновій героїні. Якобзен зазначував, що першій акторці „бракує тої милої невинности з першої руки, що безперечно має в собі щось принадного“. Кобилянська розвинула ці бракуючі риси в самостійну героїню. Мартуха, се „тип первісної жінки, неушкодженої новітнім духом, повної покори й любови з першої руки, з природи“.

Та вплив Якобзена позначився далеко глибше на творчості О. Кобилянської. Вже давно підкреслювала критика, що всіх героїв буковинської поетки можна звести до одної основної схеми, до одного типу, чи якби сама авторка сказала, до одної „одиниці“, яка повторюється по всіх творах. На се нарікав уже О. Маковей у

першій критичній статті про Кобилянську.¹⁾ Це саме повторює за С. Єфремовим І. Ізотов. „Царівна“ лягла в основу майже всіх дальших творів Кобилянської, це прототип: тут в зародкові, а іноді в більш розробленій формі перед читачем з'являються майже всі персонажі її пізніших творів, тут зосереджені питання, що цікавлять письменницю, її особисті й суспільні ідеали.“²⁾ Ствердивши се, Ізотов робить висновок, що Кобилянська, „створюючи образи своїх головних героїв, як у внутрішньо-психологічному їх змалюванні, так і зовнішньо-фізичному була автоджерелом, з якого брала широкою рукою потрібний матеріал“. Ми вже бачили вище, що це твердження не зовсім правдиве, бо не можна заперечити, що були тут і впливи Якобзенової творчості, хоч треба признати, що героїні Якобзена були дуже „співзвучними“ для Кобилянської навіть щодо свого зовнішнього вигляду. „Розглядаючи портрети письменниці, пише Ізотов, ми не можемо не пізнати в них цього систематичного образу, взятого з її творів“. Те саме відноситься й до внутрішньої, психічної характеристики героїв та героїнь Кобилянської. Всі вони близькі авторчиному серцю, та їх формування повставало під впливом лектури данського письменника.

Що є найрізкішою прикметою їхньої вдачі?

Візьмим знову за вихідну точку знану вже новелою „Тут повинні би рожі стояти“. Другий джура „без історії“ навчає свого товариша, що щастя не в тім, щоб досягнути бажану ціль: „Любов, що її ти найдеш в обіймах двох білих рамен, — та любов лежить до землі і до пороку за близько: вона заміняла вільну³⁾ вічність мрій за щастя, котре мірється на години і з годинами старіється: бо хоч то щастя і відмолоджується неустанно, то всежтаки воно губить за кожним разом один з тих промінів, що в сяєві корони, котра не може зів'язнути, освічує вічну молодість мрій“. Так ось де в них щастя! Не в змаганню, щоб досягнути намічену ціль, тільки у „вільній вічності мрій“! І Кобилянська з рішучою послідовністю держиться того погляду, що щастя тільки в мрії. Навіть обі повісті з сільського життя, „Земля“, „В неділю рано“ не вільні від тої мрійливості. Тут наша письменниця перевищила свого маестра, бо позитивіст Якобзен знав, що „мрія є тільки мрією“ і тому його оба головні герої, Марія й Нільс, в часах розпуки кричать: „Мрія! О, як се нужденно мало!“ Марія мріяла про рим-

¹⁾ „ЛНВ“, 1899, том I, ст. 47.

²⁾ І. Ізотов: „До характеристики творчості О. Кобилянської“, Червоний Шлях, Харків, 1928, 2.

³⁾ В перекладі Кобилянської видруковано помилково: „бідну“ зам. „свобідну вічність (в оригіналі є „freie Ewigkeit“).

ських тріумфаторів і стала жінкою п'яниці й волоцюги; Нільс у мрії поет і герой, оборонець батьківщини, — мусить гинути на нужденній шпитальній соломі! Та все таки мрія кермує ними в житті.

Марія розвелася з королівським сином. Головною причиною було те, що вона зберегла молодечу мрію про те, що чоловік, „за котрим іде жінка, повинен бути немов богом на землі, щоби вона могла по своїй волі брати з його руки все добре і зле“. Короткий час уважала Марія таким своїм богом Шті Гега, та швидко переконалася, що „він не був навіть мужчиною“. „Кожний сумнів, кожному немужеську хиткість у Шті відчувала вона немов незмиту пляму на еобі самій“. І героїня починає мріяти про сонний замок із укритими рожами, про любов сильного, відважного, дійсного мужчини і наводить... стайничого Зерена..! Рідня Бартоліни Блідерс складалася з „практичних людей, які брали життя таким, яким воно є“. Вони „не були поетичними, на них краса не робила вражіння, вони не знали жадної неозначеної туги, ані нічого не знали про вічні мрії“. Бартоліна „була инша, вона не мала найменшого зацікавлення для стайні, ані для піль, ні для останньої господарки. Вона любила поезію!“ (ст. 316).

Чи ж треба аж пригадувати, що се невикапана Верковичівна? „В її душі повно мрій, багато образів, барв.“ „Вона мріє бути на великім балю — прекрасно вбраною красою.“ Вона в вільних хвилях завзято читала, жила тільки своєю душею, „не вмiла собі зискувати людей“, була „якась така неспосібна“. Для неї „не було на цілім світі гідшого явища, як жінка без чуття, без тонкості, з сухими, чисто практичними поглядами“. Для неї „щастя, це блудне світло, що викликає стільки сліз, що творить мрії, котрі здійснити людська натура ще зовсім нездібна“. У неї, по словам Орядина, „надзвичайно багато чуття, а замало математики“. Одним словом у неї подібно, як і в Бартоліни, „нема ані одної іскорки змислу для дійсности“ („Царівна“, ст. 199).

Пані Бартоліна не знайшла. в подружжі щастя Нільсів батько — се практична людина й молода його жінка „поринула знов у країну молодечих мрій“, бо „нужденне життя без найлекшого тягару мрій не є ніяким життям; життя має тільки таку вартість, яку надають йому мрії“. (327). Перед самою смертю мріяла вона побачити розкішну красу південних країн, та й тут розчарувалася, бо побачила, що „тужила за такими барвами, яких немає в житті, за такою красою, якої нема на світі“. (434) Подібно консул Клявді носив на своєму лиці „тугу за тим ліпшим світом“, про який не знають його знайомі приятелі. Із тим ліпшим світом лучила його дружина, пані Клявді, яка є немов рідною сестрою знаної

нам уже Мартухи з новелі Кобилянської. Вона належала до тих, „блідих делікатних дівочих натур“, які не можуть сліпо захопитися щастям, ihre liebe auszulieben, хоч уміють „сповняти найтяжчі обов'язки та приносити найбільчі жертви“ для тих, кого люблять (421). Мріями живе й молоде подружжя, Еріх і Фенімора: він мріє про зраджений ідеал досягнути мистецьку досконалість, вона ж із розпучливою тугою глядить на безконечно — далекий беріг молодечих днів.

Мрійниками є герої Якобзена. В його віршах знаходимо також мрії. В „Мрії“ кличе поет:

„Bleib, o bleib in deiner Träume Welt,
Such nicht des Lebens wirkliches Sein!
Es hat nur dunkle oder grelle Farben,
Der Traum nur hat der Morgensonne Schein“.

Мрія є основною рисою вдачі чи не всіх героїв Кобилянської. (742) Чужинець професор у „Ніобі“ поучує Зоню, що „хвилинки щастя сотворені надзвичайним почуванням незвичайних істот“. Сама-ж Зоня після зірвання заручин із Олексом записує для бабуні в дневнику, що „стоїть тепер немов який упавший ангел! Небеса йому зачинені, земля замало небесна, і ціле його щастя — то його крила. Оставте мені мелянколійне щастя, — воно для душі“. Для Богдана Олеся Маня в цілій повісті є „білою мрією“. В Нестора Обринського „будить така біла мрія“ якусь предивну тугу, як би будилася ще одна душа, що не має нічого спільного з тою тверезою, що керує нами в матеріялістичній буденщині“. І Маня щойно „навчилася, так вона собі міркує, брати людей такими, якими в дійсності є, а не такими, якими хотіла би мати їх наша уява“. Ся мрійливість героїв Кобилянської має великий вплив на їх вчинки. Нестор любить панну Ливенко „чи не п'ятий рік“, та ще й досі не освідчився їй. „Я не кваплюсь, бо і нема чого квапитися, я знаю, що вона скоро не віддасться. Вона-ж небуденна дівчина. А такі не скоро віддаються“. Та помилився, бо панна знала, що „мрії героїв закона (Нестор — др прав) не можуть бути порівнані з мріями справдішніх поетів“. Нестор був для неї „ліриком, що не пише поезій“ і „мрійником“, котрий може і ніколи не віддавався свідомо мріям.

Отся мрійлива риса у вдачі людей Кобилянської є причиною, що її повісті, як на се звертали увагу вже давніше критики, розтягнені, героїні мріють і балакають і майже ніколи не відважуються опустити країну мрій, та вийти заміж. Тільки Верковичівна стається замужньою царівною доктора Марко (подібно й Маня з Богданом) та ніде авторка не змалювала подружнього щастя, як у дійсності виглядає здобута, вимріяна „царівна“ або „біла мрія“. Ізотов гадає, що причина сього в „ду-

ховній і фізичній самотності письменниці, що супроводила й супроводить її протягом цілого життя й до останніх днів". Гадаємо, що „Кобилянська не зробила ніколи спроби пуститися в цю *tegam incognitam*, розкрити зміст переживань своїх улюблених героїнь тоді, коли вже позбулися солодкого, чи гіркого „тягару самотности“, також і під впливом улюбленого Данця. Се-ж не припадок, що в Якобзена нема ні одного щасливого подружжя. Тільки Могенс, після кількох нещасливих любовних пригод, одружився з любою Торою та тут зараз і кінчиться оповідання. Цікаво, що Кобилянська подібною картиною кінчить „Царівну“ й „Через кладку“. Могенс із Торою сиділи ввечері на веранді та жартували й тішилися своїм щастям. Другого дня вийшли в парк на прохід, він притягнув її сильніше до себе, пахли ясини, резеди та рожі й шелестів шовк Ториної сукні. „Кругом неначе в казці, де Йвась із Марусею йде лісом по колачі“, сказала Тора. „Вона обняла його за шию й поцілувала“. Положила головку на його груди й заплакала“. „Моя люба, солодка жіночко“, сказав він, підняв її на руки і поніс далі (ст. 636-640).

„Наталка, о Боже, як гарно проживає зі своїм чоловіком“, розповідає вуйко. Вуйко „одного дня перед вечером сидів із Наталкою на веранді, прибраній цвітами, і розмовляв. Марко десь був виїхав“. Наталка щаслива, „в неї настало полудне“.

„А відтак напружила зір і дивилася нерухомо в одну частину саду, звідки давалося чути від часу до часу зітхання арфи еольської. Відти йшов хтось хутко до них, якийсь мужчина.“

„Марко“ — кликнула вона півголосом і кинулася, як стріла по сходах до його — ні, не як стріла, але як рожка, кинена кимсь йому назустріч. Обое обнялися.

„Це я тому так устроїв, що-б ти радувалася“, сказав він.

„Умієш любити“ прошепотіла.

„Як годиться мужеві „царівни“, відповів, усміхаючись, і поцілував нахилені до його уста“.

Так само кінчиться „Через кладку“.

„Подорожі пошлюбної ми не робили. Вона сиділа, я коло неї, і я обняв її рукою за стан“. Пізніше в горах сидить Богдан з Наталею Ливенко-Штейн, яка не знайшла щастя за мужем. „Але ви щасливі, добродію Олесь, повторила, а з вами і його сестра“.

„Я не відповів“.

„Мое око опинилося на ній, тій „сестрі“, як саме вертала звідкись... алеєю нашим садом додому...“

„Струнка ніжна і добра, і передовсім ще завсіди найдорожча з моїх мрій“.

Та вертаймо до питання любови й подружжя в творах Якобзена. Герої його вступають у подружні звязки, та

ніколи не є щасливими. Знаємо любовні пригоди Марії Груббе, розводиться з чоловіком, покидає, ба ненавидить Шті Гега та доживає віку з паницею. В „Нільзі Ліне“ є кілька заміжніх жінок. У Нільсової матері виглядав перший рік подружжя немов заручинний час. Та пізніше не міг пан Ліне укрити перед самим собою, що його мучить давати вічні докази своєї любові, вбирати душу в поетичні видумки, безустанку розпостерати крила до небесного лету. Він тужив за тим, щоби сидіти собі скромненько на своїй галузці й, дрімаючи, сховати змучену голову в тепле пір'я. Для нього любов не була вічним полум'ям, тільки маленькою іскоркою, яка з теплого попелу не думає про далечинь. „Він був змучений і пригноблений; не, міг зносити її поезії, бажав стати на тверду землю буденщини, як та риба, що душиться в гарячому повітрі та тужить за холодними хвилями. „Він дав уже все, що тільки мав, а тут повинен вічно давати“ (ст. 322-3). Бартоліне не хотіла з тим погодитися, вона хотіла й далі бачити його на тій висоті, на якій поставила в часі заручин. Та дійсність була суворою „denn die Prosa hatte begonnen, zuweilen den Pferdefuss hervorzustrecken“. І розчарована жінка охолола, сталася мовчазною та на самоті тужила за своїми ілюзіями.

Так само сталося з тим німецьким критиком, що залюбився в пані Бойе. Він любив свою любку такою, якою вимріяв собі в уяві; він любив її разом із її ілюзіями й пересудами, з мріями й похибками, а не такою, якою вона пізніше сталася. І тому втік від неї (396-397). Подібно сталося, як ми вже згадували, з подружжям Еріха й Фенімори. Бідна Фенімора не знала, що до лету сьогодняшнього оп'яніння зуживається вже й силу завтрашнього дня! Між нею й чоловіком стала пропасть. Вона-ж його колись уважала божищем. Та що! І любов не є скалою, як би ми все хотіли вірити! І тепер вона тільки наложницею свого чоловіка! (ст. 503-4).

Томуто царівна каже, що, хоч „не має нічого проти подружжя, воно не є в основі нічим гарним, ані величним, особливо тоді, коли люди своїм характером не доберуться“. Вона любить Орядина, та „не може“ вийти за нього, „ми змінилися обое тоді, коли не належали до себе, і мусіли би знов змінитися, щоби могли собі наново і на віки належати“. Вона боїться, що Орядин, таким, „яким є тепер, не міг би її довго любити, не міг би накормити своєї ненаситної уяви, був би за слабосильний до боротьби з буденщиною“. „Тепер ні, тепер ні“, шептала я за ним у несказанім зворушенню“. Ще по роках Наталка „любить в Орядина те, що мав давно, а чого вже тепер не має“. Він „був для неї найкращою ілюзією“. Те саме було і в відносинах до Мар-

ка. Панна Веркович прикінці сама собі усвідомлює, що „не знати, чого вони обоє мучилися так погано! Він був гордий і глумливий, а вона холодна супротив його“. Царівної приятелька Оксана Б. говорить, „що вже в натурі подружжя лежить те, що воно тратить із часом на красі і що модний чоловік нездібний до нього“.

Зоня Янович таки навіть не відважується вийти за теольога Олексу, який дуже часто „показує кінське копито прози“.!) На її думку „велика і справдішня задача любови є дбати за те, щоб вона для своїх вибраних заховала тії самі свіжі очі, що з самого початку. Бо кажу, — ані приязнь, ані розум, ані всі прочі так сказати-б „змисли“, чи там зворушіння, не мають для людини таких очей, як любов. Вона одна не забуває і заховає однакові очі для нього“ (ст. 148) „Олекса не був для неї чоловіком“, „їх надто ріжнив спосіб їхнього почування“, „йому заедно стояло її чуття на дорозі і він спотикався в своїх буденних обчисленнях на нього“ (166).

Зоня в „Ніобі“ і Аглая в „За ситуаціями“ не виходять заміж; обі сі повісті не мають цілих двох сотень сторінок. Щоби видати заміж „Царівну“, записала авторка аж понад 400 сторінок. Правда, тут було хоч двох суперників: Орядин і Марко; та в „Чарез кладку“ (384 сторони!) є тільки одна головна пара, що одружується, однак вона мусіла так довго „боротися“. Богдан Олесь таки просто каже до своєї любки: „Панно Маню! Ваші уста, вся істота ваша говорить мені, що ви мене любите, а проте, ви годні себе і мене так мучити. Ваша уява на цій точці просто хора!“ „І я вас люблю Богдане... люблю всіма нервами душі своєї, та що з того? Я негодна бути для вас такою, якою вимріяла собі ваша уява“. „Внутрішньо ми і так всеж таки відділені на все“. „Поправишся“ таки вкінці, заявляє Маня Богданові: „Як помучимся собою, або і життям, поїдемо в чужі сторони і будем себе відновляти і відсвіжувати“.

Зовсім така сама історія в „За ситуаціями“. Професор Чорній просить свою любку: „Феліцитас, обізвіться одним словом, не мучте мене“. Вона-ж йому відказує, що не заміняє мистецтва на подружжя. „Заміняти свободу на невілля, хочби й найкраще й найприродніше? А коли воно вийде на зле? А коли одно з нас пожалує? Я... боюся. Залишімся свобідними й розлученими. Наша розлука буде нашу любов, ні, мою тугу скріпляти. Я вас... мені так здається, щоб вам вже цілу правду сказати, ще не люблю до кінця. Я остануся на віддаленні якоюсь може етеричною музою. А коли вийду за вас, то перемінюся наново в мясо й кров, і моя ліра, котра вже вас

!) „Ніоба“, Львів, Наклад Будзиновського, ст. 109, 118, 138, 139.

може тепер і захоплює, випаде з ваших рук, а тоді... горе нам обом! Ні, я не можу віддатися". Те саме говорить вона й до Йоганнеса Шварца, вбачаючи в любові тільки нещастя й утотожнюючи любов з тугою. „Я ніколи не віддамся. Мені не треба нещастя". Любов, се „туга, коли дві душі до себе клоняться. Між ними нікому нечутна музика. Тузі не вільно голосно дзвеніти. О, то така сила! Тої сили я так боюся. Та сила, то нещастя", (ст. 107 і 129/130 у Видавництві „Рух"). Так отже в останній викінченій повісті Кобилянської є знана нам гадка Якобзенової новели про рожі, що щастя не в здобутім, тільки в тузі за бажаною ціллю!

Бачимо, що основні думки таких повістей Кобилянської, як „Царівна", „Ніоба", „Через кладку" і „За ситуаціями" — взяті з лектури Якобзенових творів. Ми не заперечуємо гадки Ізотова, що буковинська поетка належить до „найсуб'єктивніших письменників, яких головним художнім знаряддям є самоаналіз, самоспостереження. Художник репродукує в поетичних образах переважно своє власне життя" (ст. 80). Однак ніхто не може заперечувати, що українська письменниця творила й під впливом Якобзена! Се могло статися тим легше, що обоє письменники — се дружні, співзвучні вдачі, яких життя має багато схожостей. Обоє великі самотники. Хоч описували стільки разів любовні почуття у своїх героїв, то самі, здається, ніколи не зазнали того святого зворушення. Щодо Якобзена то напевно знаємо, що не любився ні разу; Кобилянська писала „Царівну", не знаючи, що „таке правдива, щира чиста свята любов" (підкр. авторки). „Навчив її цього „чужинець" і під тим вражінням написала „Ніобу"¹⁾. — (Повість ся написана 1904. р.).

Приходиться, при кінці, зібрати разом, в чім проявився вплив данського поета мрійника на нашу велику самотницю.

Авторка „Царівни" присвоїла собі ідеологічні основи Якобзена: думки про щастя, про подружжя, про життєву ціль сталися власністю українських героїнь та героїв. В звязку з цією ідеологією стоїть і залежність технічна. Повісті Кобилянської збудовані розтяжно, бо герої мусили „себе здобувати" („Царівна", „Через кладку"). В обох письменників є герої-мрійники, які знаходять щастя тільки в самій мрії, тому не стараються навіть здійснювати свої мрійливі сни. Змальовувати душі таких неземних ангелів можна було найлегше в формі дивників і споминів — і тут є подібність у будові повістей: данський письменник часто зачинає новий роз-

¹⁾ „Альманах", ст. 63.

діл повісти тим, що зазначає: „минуло стільки місяців, або років.“ Так само робить і Кобилянська, бож дневникова форма на се дозволяє. Велику роль в Якобзені в посуванні вперед акції відіграють всякого роду катастрофи: недуги, пожежі, випадки з кіннями і смерть дорогих осіб. Згадати-б тільки смерть і недугу Гільденляя і Марію Груббе при його ліжку, або пожежу, де попикся Моґенс, рятуючи любу дівчину, то знову смерть Еріха через сполошені коні, смерть Нільсової матері, жінки й дитини. Те саме є і в Кобилянській. Царівна доглядає перед смертю паню Марко і так само робить Маня після пожежі з матір'ю Б. Олеся. Сей час є важний для розвязки повістєвої ситуації. Є в Кобилянській і маленькі випадки з сполошеними кіннями, та до катастрофи не доходить, бо пан Фельс (в „Ніобі“) і Нестор Обринський придержують коні. Маня паде з конем в часі прогульки до ліса і вертає вже разом у санках із Богданом і тоді саме обмінюються вони першим поцілунком. Схожість є і в тематиці. І тут і там — любовні пригоди. Правда, Кобилянська „модернізувала“, як писав М. Грушевський,¹⁾ свою „Царівну“ жіночим питанням, ніщівськими цитатами та національною справою. Ся остання пришита зовсім невдало. Се відчувала певно й сама письменниця і тому Зоня („Ніоба“), Нестор, ані Аглая не люблять суспільної праці „для народу“.

Лишається вкінці вказати на ті фразеологічні схожості, які має Кобилянська з Якобзенем. В „Царівні“ і в „Ніобі“ кілька разів повторює Якобзенове речення, що, „де люде люблять, мусить найбільше упокоритися той, що найбільше любить“. Се речення взяте з Якобзенової новели „Пані Фенс“. Нільс збирається бути поетом і каже, що як „буде готовим“, то здивує цілий світ. Подібно балакає і Нестор: „Яко академик я ще не готовий“, та „як колись піднімусь, то своїй народності сорому не зроблю“. Якобзен деяких своїх героїв зве „Sonntagskind-ами“, або „Glückskind-ами“. Те саме думають про себе й деякі герої Кобилянської. Гієррільд вважає шкідливим, що „численні і то найбільші ідеалісти в країні присвячують свої сили виключно політичним справам (ст. 465). Кобилянська розвинула се речення в цілу дискусію в „Через Кладку“. Нестор не спішиться з оспівчинами Наталці Ливенко, бо вірить, що вона його любить. Нільза гадає, що „може чекати, бо хто вірить, той не потребує спішитися“. Згадуваний вже Гієррільд повчає атеїста Нільса, що „віра в Бога є останньою великою ілюзією людськості“. Пані Марко, вмираючи,

¹⁾ На се звертали увагу критики. Пор. рецензію Кримського на „Царівну“ („Зоря“ 1887) і рецензію М. Мочульського на „Через кладку“ (ЛНВ. 1913).

велить прикликати собі священика. „Я вірю в Бога. Ти чуєш?“ „Gott ist keine Illusion!“ Наталка згадує собі речення: „А коли-б Бог і був ілюзією, то вона є“, як сказав раз один славний чутливий мужчина, „последньою великою ілюзією людськості“. І Наталка далі розуміє дослівно за Якобзенем: „Чи се не злочинство розбивати ту ілюзію? Чи людськість без цієї ілюзії буде ліпша?“¹⁾

Постать пана Бігума, домашнього вчителя в родині Нільзів, може нагадувати Верковичівну при пані Марко. Бігум визнав свою любов прекрасній Еделі Нільс, та вона його висміяла (ст. 359). Він обурений відказує їй, що не має права з кпинами приймати оспівщини „бідного домашнього вчителя“ (359). Подібно говорить Наталка, яку нехотючи чимось уразив д-р Марко: „Ви помиляєтеся, пане докторе. І компанйонка вміє бути вірною і вдячною“.

Ми вказували в першій статті, що Якобзен — се найбільший кольорист данської літератури. Він з любов'ю змалював цвіти, а особливо рожі („Марія Груббе“). Осібна новелька про рожі кінчиться настроєво:

„Тут повинні би рожі стояти“.

„А відтак нехай би заворушився легкий вітерець і страє цілий дощ рожевих листків з галузок від цвітів аж тяжких і повіяв ними за відходячим джурою“.

Кобилянська рівнож любить у рожах. Її рожі мають краски Якобзенівських рож: темночервоні, білорожеві, понсові й білі. Нарис „Рожі“, такий ніжний своїм настроєм, кінчиться подібно, як у Якобзена:

„У шклянці, тонко різаній, прозорій, наповненій аж по сам край свіжою водою, стояли вони...

Напроти столу навстяж відчинене вікно.

Поміж деревами тихий шум.

Спершу ніжний і лагідний... аж вкінці свіжий, жвавий легіт впадає вікном.

Майже чутно впали листки темночервоної рожі на білу плиту мармуру.

Спершу один листок, потім три, чотири, далі ще більше, нарешті — майже всі“.

*

*

*

Ще раз коротенько, що Кобилянська завдячує Якобзеніві. 1) Поодинокі фрази й вислови та настроєві картини в описах природи („Рожі“.) 2) Подібності в тематиці. 3) Залежність у композиції. 4) Тип мрійливих людей, якими є Якобзеніві герої. 5) Залежність ідеологічну: спільний погляд на світ; в Кобилянській є вже модернізація та націоналізація думок Якобзена. 6) Велика схожість психіки лучить Кобилянську з її данським товари-

¹⁾ У Якобзена: „Dann ist die Menschheit klüger geworden: aber reicher, glücklicher? Ich sehe es nicht“ (ст. 468).

шем. Схожі й обставини обох країн: маленька Данія та наша закутина Буковина. Та все те не виключало, тільки сприяло впливові Якобзена на українську поетку.

На кінці слово про те, чи мої висновки про джерела творчости Кобилянської (Ніцше, Якобзен)¹⁾ пошкодять заслуженій славі буковинської письменниці. Якобзена читало багато Українців, та написати „Царівну“ могла тільки Ольга Кобилянська, бо від готових композиційних схем, а навіть і від ідеологічної основи, до повісти — се досить далекий шлях. Щоб його пройти, треба мати не тільки оту завзяту, незломну віру в успіх своєї праці, яким відзначається наша буковинська письменниця; треба мати також вроджений хист, яким природа наділила авторку „Царівни“.

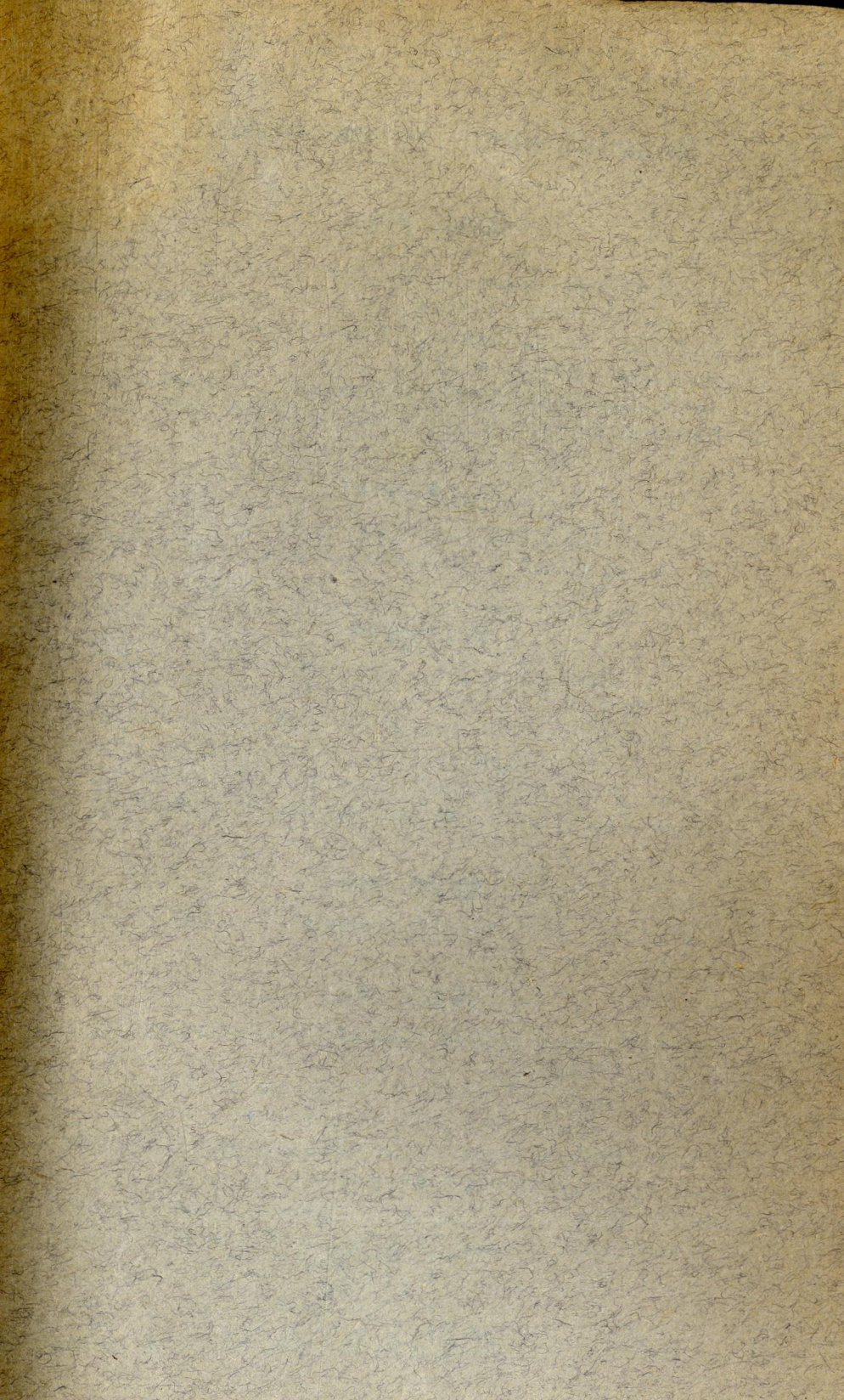
Повісті Кобилянської стоять у найтіснішому звязку з українським життям при кінці дев'ятнадцятого і на початку двадцятого віку. Деякі критики хотіли їх появу пояснювати тільки питомою особливістю буковинських обставин.²⁾ Свідчить се про велику силу таланту О. Кобилянської, яка „вмілою рукою“ пересадила чужі цвіти на український чорнозем. Критика хоче пізнати правду, як повставали повісті нашої письменниці, в яких взаєминах було наше письменство з європейськими літературами, бо тільки при найтісніших звязках із Європою зможемо і в себе сотворити вартісні і тривалі вартості. Місце Кобилянської стоїть незахитане в історії нашого письменства. Вона творить один, не найменший етап в його розвитку.

Кінчимо свою працю словами В. Борового, що „література — при всій своїй тісній злучі з життям є все-таки мистецтвом із своєрідною технікою; а в сій техніці є традиції й напрямки так, що цілі групи творів мусять мати слабші або сильніші подібності до себе. На зрозумінні ваги технічної сторінки в літературних творах опираються генетичні студії“ (ст. 4).

Шойно після таких генетичних праць можна буде вірно, без помилок, оцінити творчість нашої письменниці, яка навіки останеться в нашій літературі першим творцем психологічної повісти в українській літературі.

¹⁾ Як що кого вражали би ті схожості, що є в моїй розвідці про Ніцше, з отсими висновками, то належить їх пояснювати подивугідною подібністю між деякими висловами Якобзена і Ніцшевським „Заратустрою“, як на се звернули ми увагу у статті про Якобзена („ЛНВ“ за вересень с. р.). А в тім — Кобилянська знала обох авторів.

²⁾ М. Струтинський, „Смолоскипи“, 1928.

1 груд 02 кон (19872)

Важніші праці тогож ав

7204

1926. рік:

- 1) „Притча про зерно пшениці“. — „Діло“, ч. 52-55.
- 2) „Янко Купала і Т. Шевченко“. — „Літературно-Науковий Вісник“, кн. III. (Рецензії: „Prager Presse“, ч. 150., „Сялянська Ніва“, Вильна, ч. 12.)
- 3) „Т. Шевченко та Чехи й Словаки“. — „Нова Україна“, Прага, N. III-IV. (Реферат: „Prager Presse“, з 30. VII.

1927. рік:

- 4) „Sioło 1866-1867“. — „Діло“, ч. 42.
- 5) „Л. Совіньський і Т. Шевченко“. — там же чч. 53-57 і 59-60

1928. рік:

- 6) „Т. Шевченко в словянських літературах“. — „Діло“, ч. 53-54.
- 6) „О. Кобилянська і Ф. Ніцше“. — „Літературно-Науковий Вісник“, і особіно: Львів, 1928, ст. 30; 8°. (Згадки: „Prager Presse“, ч. 109; і „Український Голос“, ч. 33.; „Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slawen“, Breslau, N. F. Baud IV).

1929. рік:

- 8) „Гене́за одної поезії О. Маковея“. — „Діло“, ч. 15-16.

1930. рік:

- 9) „Шість радянських повістей“. — „Літературно-Науковий Вісник“, кн. II.
- 10) „Август Харамбашич“. — там же, кн. III.
- 11) „І. Франко про рідну мову в школі“. — там же кн. V
- 12) „Двоє мрійників“ („О. Кобилянська і Є. Якобзен“). — „Літературно-Науковий Вісник“, кн. IX, X, XII.

Д-р Лука Луців.

Франко, І.

Двоє мрійників.
(О. Кобилянська й Є. Якобзен).

ТЕРНОПІЛЬ — ЛЬВІВ 1930.

З друкарні А. Салевича Тернопіль, Міцкевича 9.